

Emődi András

A legrégebbi fennmaradt bihari toronyóra története, avagy a belényesi óraper

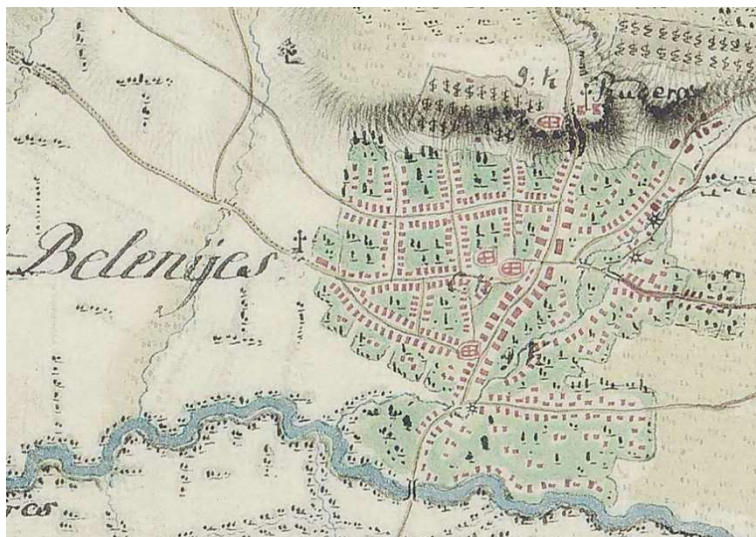
A Fekete-Körös felső völgyében – a Belényesi-medencében – ma is nyolc, középkori megülesű és magyarok által (is) lakott település található, közülük a legjelentősebb a már a 15. században városi rangra emelt Belényes. Mintegy három évszázad leforgása alatt, a 17. század végéig ezen ősi, a medence síkvidékén elhelyezkedő községek környezetébe jelentős román néptömeg telepedett le, így a 18. század elején a vidék már egészen román jelleget mutatott. A hódoltságot követően, a 17/18. századok fordulóján a Belényesi-uradalom ismét középkori urának, a váradi római katolikus püspökségnek a birtokába jutott, ám egy évszázad sem telt el, és 1777-ben a császárnői kegy az akkor megalakított nagyváradi székhelyű görög katolikus püspökségnek juttatta. Belényes görög katolikus uradalmi központtá, és a 19. század első harmadától kezdve a tágabb térség román művelődési centrumává is vált.

A vidék magyarsága a 16. század során teljes egészében reformátussá lett. A váradi, majd a debreceni református kollégiumok egyik jelentős partikulája, nem teljes, ún. csonka gimnáziuma működött Belényesen, mint a medencének – legalábbis a 18/19. századok fordulójáig – a legjelentősebb oktatási intézménye. Levéltári források és az egykori helyi kollektív emlékezet szerint is az 1680-as évekig Belényes lakossága teljes egészében kálvinista magyarokból állt. E tösgyökeres református népesség, parasztpolgárság száma állandóan 500 fő körüli volt a 18. század derekán, s majd az 1780–1840 közötti időszakban is. Csáky Imre római katolikus püspök 1712-ben alapított plébániát a beköltöző uradalmi tisztviselek számára. Az 1739. évi püspöki vizitáció mindösszesen 54 áldozóképes római katolikust talált a városban, számuk a század végére 3-400 főre emelkedett, s azon a szinten állapodott meg. A románság lassú beszívárgása a 18. század elején indult meg, az 1770-es évekre már a lakosság több mint harmadát tették ki. A II. József korában megejtett országos népszámlálások Belényesben mintegy 300 görög katolikus és 3-400 görög keleti románt jegyzékelték. A 19. század első felében a katolikus egyházi névtárak vonatkozó adatsorai ez utóbbi két felekezet híveit egyenként 4-500 főre tették, egyes években jóval többre. Számarányának fokozatos csökkenése ellenére is, iskolázottsága és beágyazottsága okán a városi előljáróság, a városi tanács tagjainak jelentős részét mindvégig a reformátusok adták, annak ellenére, hogy viszonylagos számbeli egyensúly alakult ki a négy felekezet között.¹ A közleményünk tárgyát képező toronyóra históriájának jobb megértéséhez szükségesnek ítéltük e történeti keret vázlatos bemutatását.

A 17. század végén épült régebbi, fatoronnyal ellátott református templom helyén a hívek 1780–1782 között emeltették fel kőtornyú új templomukat, a módosabb polgárok által lakott Magyar utcában. A görög keletieknek kicsiny fatemplomuk volt Belényesen, mígnem 1784–1790 között ugyanazon helyen, a városka felett emelkedő temetődomb peremén építettek egy impozáns kőtemplomot, a módos helyi aromán és görög kereskedőkolónia tagjainak anyagi segítségével. A görög katolikus uradalom a század legvégén épített nagyobb templomot a városka főterén, 1800-ban szentelték fel. Korábban a római katolikus plébániatemplom közvetlen szomszédságában volt egy szerényebb imaházuk.²

¹ Sipos 1883. 31–37., 47., 81–84.; Györfly 1986. 45–48.; MTH; RNL R.Kat.Püsp. 442. iratcsomó, fol.62.; Schematismus...

² Sipos 1883. 47–51.; Műemlékek; A templomok elhelyezkedését ld.: Kat. Felm. I.

1. kép. A település szerkezete a II. József-kori katonai felméréskor.

2. kép. Belényes egy 19. század végi képeslapon

(az előtérben a görög katolikus templom, attól jobbra a római katolikusok és távolban, a jobb szélén a reformátusok templomai).

Belényes első *szilárd és díszes templomá*³ azonban a római katolikus uradalom, pontosabban Forgách Pál váradi püspök (1747–1757) építtette a piactér közepén 1752-ben, valószínűleg egy korábbi, kisebb épület helyén. Építéstörténete és elsősorban értékes berendezésének műleírása Bíró József művészettörténész tollából jelent meg 1935-ben.⁴ Rokokó oltárainak és oltárszobrainak köszönhetően vélekedése szerint „[...] a belényesi templom pars pro toto maga is kitűnő példája annak, hogy hegyek közé eldugott városkák jelentéktelennek látszó templomai milyen becses adalékokkal járulhatnak a magyar művészet fejlődéstörténetéhez.”

³ Sipos 1883. 48.

⁴ Bíró 1935.

A magunk részéről ezúttal hozzátesszük, hogy e belényesi templom mind a mai napig a magyar technikátörténetnek is egy igen becses emlékét őrzi. Kitűnő írásának egy lábjegyzetében már Bíró is említette, hogy „...a toronyórát 1757-ben Forgách ajándékozta a templomnak [...] Az óra 1812-ben elromlott s csak nagynehezen javították ki 1826-ban.”⁵ E toronyórával kapcsolatosan korábban már volt egy feltevésünk, melyet mostani levéltári kutatásaink igazoltak. Szűk évtizeddel korábban ugyanis, 1748-ban a nagyváradai plébániatemplom (akkor püspöki széktemplom is) számára ugyancsak Forgách Pál rendelt óraszerkezetet a térség vélhetően egyedüli toronyóra-készítő műhelyében, Debrecenben. Aszalai János és fia István 240 rajnai forintért készítették el Nagyvárad legelső templomi toronyóráját. Kézenfekvőnek tűnt feltételezni, hogy ugyanazon műhelyből került ki a belényesi szerkezet is.⁶

3. kép. A római katolikus plébániatemplom.

A plébániai levéltár kutatása nyomán sikerült rögzíteni az óraszerkezet rendhagyó sorának legfőbb mozzanatait. A gerincfelirata szerint 1752–1780 közötti *plebániai történeteket* tartalmazó vaskos kötet 13. lapján található bejegyzés szerint az órát 1757-ben szerezte be az egyházközség, július hó 13-án szerelték fel a plébániatemplom kicsiny tornyába. A szerkezetet Aszalai István debreceni kálvinista órászmester készítette Forgách Pál püspök megrendelésére és költségén. A bejegyzés szerint a megvalósításba száz vonás forint erejéig a városka is belefolyt („[...] in quos sumptus influit etiam Civitas in flor. vonás 100 [...]).⁷

---

⁵ Uo. 144.

⁶ Emődi 2018. 9–10.

⁷ RNL Belényes R.Kat., 61. kötet.

Aszalai István (1720–1787) a váradi óraszerkezet készítésekor – apja oldalán – még csak 28 esztendő volt, a belényesi megrendelés teljesítésekor azonban vélhetően már egyedül működtette a megörökölt debreceni műhelyt.⁸ Ahogy a váradi szerkezet esetében elmondhattuk, hogy az Aszalai-féle műhely legkorábbi ismert terméke, úgy ezúttal Aszalai István legkorábbi ismert és máig fennmaradt toronyórát fedezhettük fel Belényesen. 1765-ben Biharpüspökiben már húsz esztendő József nevű fiával, a neves dinasztia következő tagjával készítettek közösen egy szerkezetet az ottani református harangtoronyba. Sokáig ez utóbbi volt a legkorábbinak tartott Aszalai-féle óramű.⁹

A belényesi óraszerkezet működésének első félvszázadából egyetlen adatot sem őrzött meg a kutatható iratanyag, az alább ismertetett peres eljárás során azonban kiderült, hogy a szerkezet a mindenkor harangozó gondozása alatt állt, egyetlen rövidke időszakban felügyelte azt egy helyi órasmester. A századforduló táján jelentkezhetnek a komolyabb meghibásodások, egy 1806. évi részletes leltárba már fel sem vették az órát, s az 1823. évi általános vizitációkor sem említették.¹⁰ Eddigi kutatásaink azt sejtették, hogy általában egy-egy régebbi, 18. századi óraszerkezet mintegy fél évszázadnyi használat után nagyjavítást igényelt, sok esetben újabbra cserélték a már elavultnak tekintett szerkezeteket. Így történet ez Nagyváradon, Szalárdon és Mezőtelegden is.¹¹

4–5. kép. A belényesi óraszerkezet 2019 januárjában.

1808. január 9-én az (akkor már görög katolikus) uradalom jegyzőkönyvébe a következő sorokat írták be: „*Tapasztaltatván, hogy az [Római] Cath[olikus] Templomnál lévő óra*

⁸ Takács 1991. 38.

⁹ Emődi 2018. 10.

¹⁰ RNL Belényes R.Kat., 3. és 68. iratsomók.

¹¹ Emődi 2018. 9–11., 32., 46–48.

*annyira el romladozott, hogy a Publicum sem hasznát nem veheti, ugyan azért amíg jobb óra fog csináltatni, az óra felbúzóinak fizetése adattassék a Várostól az G[örög] Cath[olikus] Templombéli óra felbúzóinak /:mivel ez mindenképpen jobb:/ annyiban amennyiben volt eddig is fizetése a mostani Új Esztendőtlől fogva kezdvén, mivel úgys a Publicum ennek veszi hasznát [...]”*¹² A görög katolikusok századfordulón felszentelt, ugyanazon főtéren lévő templomának tornyában ekkor tehát már egy újabb óraszerkezet ketygett. Az uradalom ezen felvetésével kapcsolatosan néhány nappal később, január 22-én a város szenátusa Patay József hites jegyző aláírása mellett azt a határozatot hozta, miszerint „[...] valamint eddig a Város az Órának fenn tartásán munkás volt, így annak megmaradásán ezután is igyekezni fog, s azt addig is még a Városnak újjat csináltatni módjában lészén, ha romlani fog és valami hibája lészén, reparáltatni ell nem mulattya, mely Óra a Városé lévén, tettzett a Város Elöljáróinak ez előtt, az azt felbúzó embernek fizetést rendelni, mely fizetést most is meg hadja annál, úgy, hogy midőn az Óra járni fog az Óra búzó a fizetést búzni fogja, midőn pedig meg áll, akkor a fizetés a Város Cassájában benn marad, a Város jótéteménye lévén azon fizetésnek ajánlása [...]”.

A város részéről ezután merülhetett fel első ízben annak gondolata, hogy az elromlott szerkezetet máshová (hihetőleg már ekkor a református templomtoronyba) helyezték át. Egyrészt objektív okból, a főtéren ugyanis volt egy másik toronyóra is, másrészt a kálvinista dominanciájú tanács vélhetően sokkal szívesebben áldozott volna a módos református polgárok által lakott Magyar utca végén lévő református toronyba áthelyezett szerkezet javítására és folyamatos fenntartására. Thezárovics János (1772–1838) azonban, ki 1806-tól volt belényesi plébános, majd alesperes és táblabíró is, 1812-ben világos és szigorú utasítást kapott Csáky László nagyréposttól, miszerint semmiféle eladásba vagy átadásba nem bocsátkozhat („[...] illud per Senatum vendi, aut et turri Ecclesiae suae aliorum transferri absolute non admittat [...]”). Ha a tények szintjén nézzük az eddigi történetet, adott volt egy óraszerkezet, melyet Forgách püspök költségén szereltek fel a római katolikus templom tornyába, s mint máshol – például Váradon a legkorábbi Aszalai-féle szerkezet –, úgy itt is a köztudatban az a város órája volt, s valóban 1757-ben a tanács is hozzájárult 100 forinttal a vételérhez,¹³ majd folyamatosan állta az órahúzó fizetését és a kisebb javítások költségeit is. Eddig feltárt adataink alapján ez számos más településen felállított toronyóra esetében is így volt, ám azon településeken a katolikus városvezetés, katolikus földesúr és a katolikus plébánia (Várad esete), illetve a református előljáróságok és a református egyházközségek (pl. Biharpüspöki, Mezőtelegd esete) között olajozott volt az együttműködés, felekezeti nézeteltérések e profánnak tekinthető ügyben nem keletkezhettek, az utóbbi esetekben némelykor az egyház gondnoka egyúttal a település főbírája is volt. Persze arra is találtunk példát, hogy egy vegyes felekezetű városvezetés minden fennakadás nélkül mindkét egyház templomában felszerelt toronyóra ilyen-olyan költségeit fedezte zokszó nélkül.¹⁴ Belényesen azonban egy évtizedeken át tartó acsarkodás vette kezdetét az óraszerkezet elromlásával párhuzamosan, a plébános és a városi előljáróság egymásnak feszülését őríszei, sőt vármegyei szintre jutó bírósági eljárás, per koronázta meg. Mindennek oka az volt, hogy az óra fenntartásának úzusa mindaddig a szokásjogon alapult, semmiféle írásos dokumentum nem szabályozta. 1808-ban a városi

¹² RNL Belényes R.Kat., 8. iratcsomó (A 131 levelet tartalmazó iratcsomóban található a toronyórára vonatkozó összes további adat, így azoknál már nem jeleztük a forrást!)

¹³ A városi hozzájárulás a teljes vételár 30-40 százaléka lehetett. (Váradon 240, Biharpüspökiben 297 forintért állítottak órát Aszalaiék).

¹⁴ Emődi 2015. 4–5., 8.

tanács a már fennebb idézet kötelezvényt jegyezte be protokollumába, s ez később vesztét hozta, hiszen Thezárovics ebbe kapaszkodott mindvégig.

A plébános első keresetének szövegét az 1820. május 28-án tartott úriszék jegyzőkönyve örökítette meg: „[...] mivel az R[ómai] Cath[olikus] Ecclesia Templom Tornyanál és abban lévő Óra ennek előtt 40 [70, sz. megj.] esztendőekkel ... oly meg hagyás alatt adattatott által a Városi Tanátsnak, hogy azt illendő, s jó karban tartani köteleztessen, azomban az rossz gondoskodása miatt azon Tanátsnak, már szinte 8 esztendőek óta az Óra nem csak áll szünet nélkül, hanem már most csak költséges Reparatióval hozzattathatik helyre, melytől eránt a Tisztelt elő adó Úr [Thezárovics J., sz. megj.] által több ízben meg szólítottak. Üres mentséggel, mind azonáltal ez ideig el mellőzték, mivel pedig azon Óra a Város közepében lévén, és a másik Toronybéli [görög katolikus] Órának kétséges járása miatt a foglalatosságok el rendelésére hasznát venni nem lehetne, kéri azon Városi Tanácsot arra szoríttatni, hogy azon Órát minden idő halasztás nélkül készíttesse el, melyet ha továbbá is teljesíteni nem akarja, annak el készítésére nézve, a Malma, vagy Vásár Vámja jövedelméből legalább 300 Ft. sequestráltasson [...]”. A görög katolikus templom tornyában lévő óra pontatlan járására való hivatkozás visszatérő motívuma lesz Thezárovics érvelésének, mint ahogy ennek ellenkezője és annak hangoztatása, hogy a görögök tornya magasabb a latinokénál, és ezért amúgy is alkalmasabb toronyóra működtetésére, a városvezetésnek lesz a kedvelt hivatkozási pontja. E keresettel párhuzamosan plébánosa utasítására Killner Jakab harangozó egy Thezárovics által megszövegezett (fennmaradt az ő kézírásával készült piszkozata is) másik beadvánnyal fordult a tanácshoz s majd az úriszékhez is, melyben az eddigi úzus szerinti városi fizetés írásban történő rögzítését kéri. Ő maga is elismeri, hogy „[...] ámbár Törvény által meg nem határozottatott az, hogy Belényes Várossa a Római Catholikus Harangozónak, mint a toronybéli óra fell húzójának, öt köből Búzáat adjon esztendőként fizetésül [...]”, mégis a hosszú ideje alkalmazott és számlákkal bizonyítható szokásjog ezt megkívánja. Ugyancsak hangsúlyozta, hogy a mindenkori órafelhúzóknak, aki nem a város szerződéses alkalmazottja, kötelező módon római katolikusnak kell lennie, s csak a plébános nevezheti ki, s teheti le, „[...] mivel a Templomon az óra fell húzás miatt más hiten lévőknek keresztül való járása meg nem engedtetetik, mert könnyen valami illetlen, vagy veszedelmes eset történhetne [...]”. Erősen nehezményezte, hogy a város tanácsosai néhány évvel korábban (1817) a szűk esztendőkre való hivatkozással „[...] az óra fell húzó fizetését, mint képzelt Város tselédje Conventionátusát, rútúl meherélték [...]”, két köből búzára mérsékeltek. Az úriszék végül az 1808. évi vállalásra hivatkozva mindössze csak arra kötelezte a várost, hogy ezután is fizesse az órahúzót, akárki is legyen az, belátása szerinti összeggel. A történet folytatásában e kérdés háttérbe szorult, s az óraszerkezet mindenkori javítása körüli nézetkülönbségekre helyeződött a hangsúly.

A város úriszéknek küldött válaszát mindkét előbbi beadvány esetében ismerjük, ezeket teljes terjedelmükben közöljük, ugyanis a szenátus tagjai az elkövetkező másfél évtized során ugyanezen érveket állították ki a különböző szintereken:

„Tekintetes Nemes Úri Szék!

Belényesi R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó Kilner Jakab a Tekintetes Úri Székhez az Óra húzásért való fizetése eránt bé adott Kérésére tésszük alázatos feleletünket:

Kilner Jakobnak az ezen dolog eránt Tanátsunkhoz bé adott Kérésére az a Végzés tétetett, hogy az Óra húzásért, és Estvéli Kilentz Órai harangozásért több fizetést mint a mennyit most ad, többet nem

fog adni, mint hogy arra soha semmi Törvény által nem köteleztetett, és ha ezen fizetésért azt ő véghez nem vinné, más ő nálla alkalmasabb ember találkozáján, az Óra húzás annak fog adódni, mivel helytelenül állítatik ő általa az, hogy az Óra húzó a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozón kívül más nem lehetne, mert midőn Belényesbe Órás mester ember lakott, a fizetést az Óra húzásért egyenesen annak adta a Város, az estvéli Harangozás is pedig nem mindég a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó által tétetett, hanem más Ekklesiában lévő Harangozók is, mint erre máig is vagynak élő Tanúink, és ezen Kéréséből nem egyebet látunk mint sem azt, hogy erőszakosan kívánna magának fizetést szabni, midőn nem átallya azt kérni, hogy nékie a Harangozói fizetésről Város Petsétje alatt adódjon ki Örök Levél, melyre Városunkat semmi féle Törvény nem kötelezheti, a mint eddig sem kötelezte, és mivel maga is által láttya azt, hogy ő azért, hogy R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó, tehát a Város nékie tartozzon annyi fizetést rendelni, a mennyit ő kíván, azt Tanácsunk sem tehetné, sőt azt sem teheti senki, hogy valaki a Városra Óra húzót úgy fogadjon a mint tettzik. Ha tehát a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó nem esméri meg, hogy mint Óra húzó, és estvéli óra harangozó, a városnak nem Conventionátus Cselédje, mi módon kívánhat olyat a mivel Városunk soha köteles nem volt, mert a mit ő az ·/· jegy alatt elő ad, az nem olyan Kötelező Levél, hogy azt éppen úgy minden esztendőben köteles lett volna a Város meg adni, a mint hogy mikor ő Óra húzó nem volt, az nékie nem is adatott, mint az ő Libellusa is meg mutattya. Itten tehát csak az Óra húzásról, és estvéli harangozásról lévén a szó, valamint más Ekklesiák magok fizetik a Harangozókat s egyházfijaikat, és azok alkusszák a mint nekik tettzik, a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozót a Város nyakába senki sem fogadhat, s hogy annak kívánsága szerént való fizetést adasson Városunk Cassájából nem is teheti, mint ez az Instans bé adott kéréséből szembe tűnő képpen ki tettzik. A mit tehát a Város által az Óra húzásért és az estvéli harangozásért nékie most is ad, és fizet, ezt ennek utánna is, addig tudniillik míg Óra húzó leszén meg fogja adni, de többre magát nem kötelezi, és ha abból Ő nem élhet, folytassa asztalos mesterségét mint mester ember s ne ragaszkodjon bizonytalanhoz, ne ketsegetse magát azszal, hogy magának jobb fizetést a Várostól Perrel nyerhet. Melly aláíratos felelet tételünk meg tétele mellett mélyly tisztelettel maradtunk. Belényes, die 16^a Junij 1820.

aláíratos szolgálai Priv. Belényes Várossa Tanácsa.

Tekintetes Nemes Úri Szék!

Belényesi R[ómai] Cathol[ikus] Plebánus Tisztelendő Thezáróvits János Úr bé adott Kérésére méltóztatott a Tekintetes Úri Szék, a múlt Maius holnap 18^{ik} s következőt napjain tartatott végzésnél fogva felelet végett olly Kötelezéssel ki adni, hogy a mostan tartandó Tekintetes Úri Székre adjuk bé okát az Óra romlásának, és illy húzamos időköz való haszontalanul állásának, mellynél fogva aláíratos feleletünket tésszük eképpen:

Az adatik elő Tiszt. Plebánus Úr által, hogy a Kérdésben lévő Órát ez előtt 40 [70, sz. megj.] esztendőekkel bódlog emlékezetű Gróf Forgács Pál N.Váradai Püspök Úr Ő nagysága készítettén, Belényes Várossának csak azért adta által egyedül, hogy a midőn romlik igazíttassa és a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozónak /:a kin kívül soha más nem volt :/ 5 köből Búzáat fizessen; melyre az az aláíratos meg jegyzésünk hogy nem tudjuk, nem reményljük, de Tiszt. Plebánus Úr sem mutathatja meg azt semmiféle Írás beli kötelezéssel, hogy a Város azon Óra reparáltatására magát ajánlotta, annyival inkább kötelezte volna. Igaz ugyan, hogy midőn csak az az egy Óra volt Városunkban, a Publicumra nézve megtette azt a Város, hogy apróbb hibáit melyet könnyű móddal lehetett reparáltatni reparáltatta, de ezt soha kötelességéből, annyival inkább tartozásból nem tette; a midőn pedig az Órának nagyobb hibái történtek, annak reparáltatására az Lakosoktól kéretett segedelem, a mint hogy még most

is vagynak élő Tanunk a kik azon Óra reparáltására pénz béli segítséggel voltak. Az adatik továbbá Tiszt. Plebánus Úr által elő, hogy ezen Órára mindég a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozónak /: a kin kívül más nem volt, értetődően Óra húzó és gondviselő :/ a Vároستól 5 köből Búza fizetődött, tehát bizonyosan azon Órára az Óra húzónak kellett gondoskodni, mivel ő azt másnak nem is engedte volna, a mint hogy azt nem is engedte, annyiban világos, hogy midőn az Óra utoljára meg bomlott, ő vitte aboz a Lakatos mester embereket a Város vagy Tanács minden híre nélkül, sőt midőn az Órát le szedette is a Toronyból, sem ő sem Tisztelendő Úr soha Tanácsunknak semmi jelentést arról nem tettek, noha az lett volna kötelességek ha tudták azt, hogy az Óra a Városnak által van adva, vagy hogy a Város annak reparáltásával köteles volt, hogy a Város híre nélkül azon Órához ne nyúltak volna; de a Harangozó, hibető az Órát akkor midőn azon Toronyba az Nagy Harang fel tétetett, azt le szedette, a Tanács minden híre, tudta nélkül ide oda hirtzolta, sőt annak újjonnan való reparáltatásáról gondoskodott is, midőn e végre ismét a Városiaktól kért segedelmet, de látván, hogy a Lakosok ajánlásával nem boldogulhat, most midőn a Város minden híre nélkül, az Órának ide oda hirtzolásával az Órában esett sok hijánosságokat azoknak el veszett több darabokból álló részeit, mely mind a Harangozó miatt történtek a Város nyakába kívánnia vetni, melyre valamint eddig soha magunkat nem köteleztük, úgy most sem kötelezhetjük, s annyival inkább sem kötelezzük, hogy minek utána a G[örög] Cathol[ikus] Toronyba is az Óra fel állítatott, mely szintén úgy a Város közepén vagyon mint a másik volt, és a Torony magasságához képpst sokkal jobban is használtatik, mint a másik használtatott; Annak utánna egy ízbe a Reformata Ekklesia kérte azon Órát, tsupán azon czélból hogy a Városnak alsóbb részibe is hallattasson az Óra, hogy azt a maga Tornyába a maga költségén fogja használni, és ekkor is abban a Város semmit sem szólhatott, mint hogy azon Órához semmi jussa sem volt: már pedig ha a Város gondviselése alatt lett volna, vagy a Városnak által adatott volna, bizonyosan a Reformata Ekklesia Kérésének helyt adott volna, annyival is inkább, hogy már meg lévén a G[örög] Cathol[ikus] Toronyba az Óra, azt az Város felső része halja, és így a Város alsó részibe inkább illett volna, mint sem szinte egymás mellett állott volna. Hogy a Város az Óra Húzónak az Óra húzásért bizonyos fizetést ad, még abból nem lehet azt semmi módon következtetni, hogy tehát az Óra Reperáltása a Vároست illesse, mivel most nem azon Órát húzza, még is nékie fizetést ad; Azomba az sem álhat meg, hogy az Órát mindég az R[ómai] Cathol[ikus] Harangozó húzta, mivel ez előtt mint egy két esztendővel Belényesbe Órás is lakván az Óra húzást ő tévén, Tanácsunk az Óra húzásért egyenesen annak fizetett. Ha az G[örög] Cathol[ikus] Toronybéli Óra hol előbb hol később jár, annak a mint Tiszt. Plebánus Úr által állítatik nem a Harang húzó gyermekek az okai, mint hogy azon Toronyba is zár alatt van az Óra, s aboz a gyermekek nem nyúlhatnak, hanem a Harangozó, a ki vagy aboz nem ért, vagy önként nem akarja jól jártni.

Mitsoda terheltetései, s költségei légyenek Városunknak, vagy hova lesz a Város jövedelme, az a Város Gazdai számadásaiból nyilvános, melyet Tiszt. Úr eleibe terjeszteni nem kötelességünk, mellynél fogva Tisztelendő Úrnak azon elő adására, hogy a Város Cassájába miért nints pénz, könnyű volna meg tázfolni, mi is könnyen meg felelhetnénk, de hogy olyan dolog kívántasson tőlünk Tiszt. Úr által, a mivel soha sem tartoztunk s most sem tartozunk... kötelességünk soha sem volt, soha annak reparáltására magunkat nem ajánlottuk, és mivel méltóztatik a Tekintetes Uri Szék által látni, hogy azon Óra miért romlott el, s miért állott ennyi ideig, tudniillik a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozók vigyázatlanságok miatt, mint a melyre való vigyázást juss képpen magoknak fent akarnak tartani, nem látjuk által mi módon kívánhattya Tiszt. Úr hogy a Város Beneficiumaiból e végre olly summás pénz le tartóztatna: melyre nézve alázatosan instállyuk a Tekintetes Ns. Uri Széket, hogy ezen méltatlan pretensiótól menté tétessünk, melyly tisztelettel maradunk Belényes 16^a Junj 1820.

alázatos szolgálai Priv. Belényes Városta Tanácsa”

Az úriszék színe előtti pengeváltások a továbbiakban egyre elfajuló hangnemben zajlottak. Mindkét fél a másik állításainak kiforgatásán, az azokban fellelhető ellentmondások megragadásán dolgozott. Cinikus, kioktató, tudálékos, sokszor követhetetlen cirkalmasságú gondolatoktól a másik fél lehazudtolásáig mindenfélével találkozhatunk vonatkozó iratainkban. Thezárovics, aki e tekintetben bátrabb és magabiztosabb volt – mondhatni nyeregben érezte magát – hiszen megyei tisztséget viselt, befolyásos rokona az ekkor már-már idejét múlta harcos hittérítő munkákat papírra vető Thezárovics Gábor váradi plébános-kanonok volt, s nem utolsósorban „otthoni terepen”, hatalmas katolikus birtok kellős közepén munkálkodott, így fogalmaz: „[...] Több mint 40 esztendőke ólta a mit magára vállalt, azt most ortza pirulás, s gyaláztatásával sem vonhattya vissza [...]”, vagy: „[...] Ami pedig annyi esztendőke ell-folyása alatt erőltetés nélkül tettett, nem lehet már most tsakis azért nem tettzeni, hogy a R[ómai] Cathol[ikus] Harangozónak szájából ki vegye a kenyeret, és a Tanács egynebány Tagjainak a szájába adja [...]”, vagy: „[...] Hogy pedig, midőn az Óra végképpen meg romlott, sem én, sem a Harangozó a Tanácsnak hírt nem adtunk annak le szedetése eránt az igaz, mert maga az Óra nem a Tanácsé, hanem a R[ómai] Cathol[ikus] Templomé, tsak egyedül annak reparáltatása és felbúzójának fizetésbeli terhe az övé, így tehát hírt sem tartoztunk adni a Városnak, hanem annak a ki azt tsináltatta és a R[ómai] Cathol[ikus] Templom számára valaha által adta, t.i. meg boldogult néhai Gróf Forgách Pál N.Váradi Püspök Ö nagyságának, úgy de ennek jelentést az Órának le vételéről a más világra nem tehattünk [...]”, vagy: „[...] De hogyan is vetemedhetik a Tanács azon gondolatra, hogy az Óra ide-oda hurtzoltatott, hiszen! Az Óra nem Medve, hogy hurtzoltasson, és előbb hírt adjon engedelem végett a Tanácsnak, mint a Medvét ide-oda hurtzó Talányoknak előbb köteleiségek hírt adni, ha szabad e Medvéket ide s oda hurtzolni? [...]”, vagy: „[...] Jól gondolóra vették [a Lakosok, sz. megj.], hogy mennyit adtak már a Város Cassájába tízenkét ember [Szenátus, sz. megj.] vigyázattya alá, és mégis üres hát [a Kassza, sz. megj.] [...]”, vagy: „[...] Hogy pedig a Torony magosságához képest sokékal jobban is használtatik a G[örög] Catholica Templom tornyában lévő Óra, mint a R[ómai] Catholicumba, még azt a képzelt nagy külömbségű magosságot Ingenieur és Physicához értő személyek által nagy költséggel kellene a Tanácsnak bizonyítani [...]”, vagy: „[...] azon törekvés [folytán, sz. megj.], hogy az Óra a Református Templom tornyába tétesse, nem annyira a Város-béliek, hanem Fenes felé ki terjedő helységek hallották volna inkább annak ütését [...]”, vagy: „[...] Itt már akaratom ellen is a Tanácssal iskolai regula szerént kell okoskodnunk, hogy ki tettzetessen, ha megegyezik e az Oxenfordi a N. Váradi Academiáknak tanításával... én úgy gondolom nem úgy, a mint elé adta a Tanács [...]”, vagy: „[...] tsak az hibeti el s mondhattya, a ki bolond gombát evett [...]”, végül: „[...] hogy hová lesz a város jövedelme, azt nékem ugyan hivatalból nem kell tudnom, de tsak ugyan füleimet bé nem dughatom, midőn a Belényesi adó fizető népet keservesen panaszkodni hallom... Nints mondom és mondják a Város Cassájába pénz, nints miért: a nyughatatlan bosszút állani kívánó, ajándékokat szomjúhozó Tanácsadók a Várost tanácsadásokkal vég nélkül való perlekedésnek gyűlöletes folytatására annyira unszolják, hogy a Dárius kintsével sem győznék végre bajtani, azt is, valamint kétséges nyertes vagy vesztés ki menetellel, úgy: a Ties Ns. Vármegyének, s M.gos Földes Uraságnak leg nagyobb alkalmatlanságával [...]”

Thezárovics végül azt kérte az úriszéktől, hogy „[...] méltóztasson a Város Tanácsa nem helyes okoskodásának helyét nem adni és őket tartozó köteleességekre szorítani [...]”

Nem úgy történt. Az úriszék nem hozott számára kedvező ítéletet az ügyben, s végül öt esztendő múlva Thezárovics János plébános – 1826. február 3-án – szerződést kötött Tébi János nagyváradi lakatos és toronyóra készítő mesterrel a megromlott óra igazíttatására. Tébi a javítást 200 rajnai forintért (Bétsi Bé Váltóban) vállalta el, s az óraszerkezetet 14^{ik} Aprilis napjától fogva, egész 19^{ik} napjáig 1826. a Toronyba fel is állította. A szerződés közte s

Thezárovics között köttetett, a város ellenjegyzése nélkül. A plébániának további 65 forintnyi költsége keletkezett a járulékos munkálatok okán: 30 forintot fizetett a *Piktornak* a nyolc óramutató aranyozásáért, 7 forintot és 12 krajcárt a súlyokat függesztő kötelekért, 6 forintot egy szekeresnek az óraszerkezet kihozásáért (Tébi nagyvárad műhelyéből), 8 forintot az óraállítás új gerendáiért, 6 forintot és 14 krajcárt az óraház deszkaborításáért, 36 krajcárt lécszegekért, végül 7 forintot az asztalos munkabérébe.

Tébi János a szűkebben vett bihari térség és Nagyvárad egyedüli toronyóra készítő és javító mestere volt az 1810-es évek derekától az 1840-es évek elejéig.¹⁵ A református lakatosmesternek Váradolasziban 1826. szeptember 26-án kelt és a görög katolikus püspökhöz illetve uradalmi kormányzóhoz mint illetékeshez írott panaszleveléből az derül ki, hogy az elvégzett és átadott munkálatokért egy krajcárt sem fizetett ki a plébános „[...] *melly miatt illy pénzsűűkibe mind Mesterségem folytatásába, mind Szegény Házam Népe tartásába nagy fogyatkozást szenvedek.*” Nem tudtuk ellenőrizni, hogy a város és Thezárovics között volt-e valamiféle előzetes egyezség a munkálatok kifizetésére vonatkozóan, tény azonban, hogy Tébi jussa nélkül maradt. Ugyancsak nem világos, hogy az 1826. évben az óra javítására indított és kevés pénzt eredményező, lényegében sikertelen városi gyűjtés (*collecta*) mennyire volt Thezárovics magánakciója, mennyire vett abban részt a városi tanács. A lajstromok tanúsága szerint egyébként maga Thezárovics mindössze 1 forintot ajánlott meg, ugyanannyit mint példának okáért Guttman Antal zsidó, Frölich József mézeskalácsos, Bálint Sándor kovács, Klintzing György sánta szabó vagy Román János oláh szűcs, de kevesebbet, mint a két forintot befizető Gram Szilveszter serfőző... Thezárovics szegyenlistát is készített azon mintegy negyven katolikus családfőről, kik még nem ajánlottak semmit. Végül 129 fő ajánlott összesen 105 forintot, de abból sem fizettek be, csak mindösszesen 39 forintot!

Az uradalom Thezárovics unszolására 1826. november 7-én felszólította a városi tanácsot Tébi követelésének kifizetésére „[...] *ne hogy a Város ki különben is az Órának maga veszi hasznát, a Méltóságos Uraság [által, sz. megj.] ezen kötelességének teljesítésére más módokkal kényszeríttessen, kénteleníttessen.*” A korábbi meddő vita újraindult. Kié az óra? Kinek milyen kötelességei vannak? November 24-én válaszolt a tanács, ebben világosan azt írták, hogy „[...] *ezen mostani reparatióért a város híre, tudta és meg kérdése nélkül alkudott 200 forintokat semmi módon a Város köz Cassájából meg nem fizethetjük.* Egyébb eránt, *úgy tudjuk, és bizonyos is, hogy a Collectát is ezen 200 forint ki fizethetéséért nem a város, hanem maga tisztelendő Plébánus Úr kívánta tétetni és össze szedetni, és annak össze szedhetése végett egy Eskütnek kirendeltetése eránt Tanácsunkat már két ízben kereste meg. Ki is rendeltetett ... erre a végre ... Béki Ferentz ... [és] Szommer József, a kik az össze szedett pénzt nem a Városnak resignálták, hanem Tisztelendő Plébánus Úrnak adták által. Melly ebbéli tselekedete által, hogy tudni illik, mind a Collectát össze szedetni kérte, mind a bé szedett pénzt magához vette, meg bizonyította Tisztelendő Plébánus Úr, hogy az Órát nem a Város, hanem a R[ómai] Catholica Ekklesia, mint tulajdona tartozik, és kívánja is conserválni.*” A tanács olajat öntött a tűzre, amikor is ezzel folytatta: „[...] *Mind e mellett is mindazon által, ha hogy ezen Óra városunk birtokába és dispositiója alá úgy adattatik által, hogy azt ... azon Hellyre tétethesse fel, a hol a közönséges célnak jobban megfelel, reméliük a Reformatum Templom Tornyába, úgy declaráljuk, hogy ezen Órának, mint léendő tulajdonának reparálásáért alkudott 200 forintokat ... készek leszünk megfizetni.*” Mindezeket olvasván Thezárovics tájékozhatott, az úriszék elé terjesztett következő feliratában 1827 áprilisában kinyilatkoztatta, hogy a tanács minden válaszmondata „[...] *puszta állítás, minden Próba nélkül*”, esetenként „[...] *a tanácsnak*

¹⁵ Tébiről bővebben ld.: Emődi 2018. 18–19.; Emődi 2019.

... ezen állítása szembevető és kézzel fogható /:sajnálva mondom magyarán:/ hazugság [...]”. A történet során első ízben azzal is vádolta a város református többségű vezetését, hogy ellentétben Forgách Pál néhai püspökkel, ki „a lelki tsendességet alattvalói közt gyarapítani igyekezvén, nem tett gyűlölt külömbiséget a külömb-féle vallásúak között, mint most fájdalom! tésznek a tolerátusok azok ellen kik Megváltó Üdvözítőnk által Hitek birtokában mái napig álhatatosan meg maradtak [...]”. E gondolatmenetet folytatva az óraszerkezet esetleges áthelyezésével kapcsolatban Thezárovics így fakadt ki: „[...] Hol vette ezt a hatalmat a mostani Tanács? Talán onnan, hogy a Biró, Notárius és több Esküttek egy valláson lévők? s így együtt tartván, a más Hiten lévőket ell-nyomjanak. Ez éppen annyit tésznek, mint a közmondás tartja: Adj szállást a Tótnak s ki kergeti magát a gazdát [...]”.

Egymás fricskázása azzal folytatódott, hogy a város nem vette át a plébános felvetéseit tartalmazó iratot az uradalmi számvevő kezéből azon indokkal, hogy éppen penitenciális hetet ülnék. Thezárovics ennek nyomán kipattanó saját gondolatait egy apró jegyzetlapon rögzítette április 2-án: „Tebát a Kálvinisták interstitiumot tartanak mintha Ország törvénye volna az és praescribálni akarnak a Római Catholicus praedominans Religiónak, s így az ügyes bajos más Religióbéli emberek dolgát hátráltatni ... Belényesben a 4 Religióbéli határozathatja meg, nem a Kálvinisták egyedül a poenitentiális napokat [...]”.

Nem ismerjük az ügy elkövetkező három esztendei folyásának menetét, végül 1829. október 9-én a városi tanács ülésén olyan végzést hoztak a szenátorok, hogy amennyiben Tébi János tételes számlát (*conto*) nyújtana be az elvégzett javítási munkálatokról, úgy hajlandó volna a tanács megfizetni a gyűjtésen felüli összeget (mintegy 160 forintot), mert a kiutalt összeggel csak így tudna szabályosan elszámolni. Tébi végül 1829. november 18-án Veress Mihály ügyvéden keresztül szólította fel Thezárovics Jánost tartozásának rendezésére, „[...] mivel az órának reparációja eránt nem a Pr[ivilegiált] Belényesi Tanátsal, hanem egyenesen Tiszteendő Plébánus Úrral lépett Egyességre, a Törvények világos Rendelése szerént a munkája bérét nem is mástól mint Tiszteendő Plébánus Úrtól kívánhattya, a megküldött Contót pedig csak a miatt sem subscribálhattya, mivel az alku átaljában tevődén, most már nem is emlékezhetik világoson az általa reparált Darabok mennyiségére, és minéműségére, jó Lélekkel tebat olyat nem mondhat, sem nem írhat, a mit bizonyoson nem tud.”

Tébi János a vármegye elé vitte a dolgot, perbe idézte a belényesi plébániát elmaradt munkabére okán, s a pert meg is nyerte 1831 novemberében. Thezárovics plébánost a 200 forinton felüli perköltségek megfizetésére is utasította a *sedria*, ő azonban nem nyugodott bele a határozatba, s úgy vélekedett, hogy „[...] ezen terbes Ítéletet ... a Felséges M. Cancellaria eleibe kell [vinni, sz. meg.] ... hogy Mandatum Cassatorium küldetessen, minek előtte 23^a Julii a.c.[1832] az Executio meg történnyen.” Semmitő ítélet nem született, ugyanis a Thezárovics és Tébi közötti 1826. évi szerződés verzőjára a következő tényállást jegyezte fel Szentiványi Lajos főszolgabíró 1832. augusztus 3-án: „Az ezen Contractusban érdeklött 200 ft. az Interessével és Perbeli Költségekkel együtt, mellyek az Executióról szóló jelentés szerént 432 ft. azaz négy száz harmincz két ft. 45 xr.[krajcár]-ra rúgott, Belényesi Tiszteendő Cath. Plébánus Thezárovich János Úr által előttünk effective le fizettetett, bizonyítjuk.”

Bár Thezárovics a fenti sorok tanúsága szerint lefizette a megítélt summát, ám már június 17-én *Sacratissima Majestatis!* címmel felségfolyamodványt nyújtott be sérelmének orvoslása reményében, egyúttal ismételt gyűjtést szervezett az immáron jelentősen megnövekedő summa legalább részbeni fedezésére. A plébániai levéltár nem őrzött meg egyetlen iratot sem e felsőbb szintű ítékezés anyagából, ám a két esztendővel későbbi, 1834. évi iratanyag fordulatot mutat, Thezárovics végső győzelmét tükrözi. 1834.

december 3-án a plébános tételes jegyzéket állított össze a Belényes városától behajtandó, exequálendő *több rendű summákról*, a korábbi per során kifizetett 432 forinton felül az úriszék, a megyei törvényszék, az *exequens* tisztek és becsüsök díjaival mindösszesen 453 forintról és 45 krajcárról. Bár további bizonyítékok, új tények nem kerülhettek be a per anyagába, a vármegyei bíróság ezúttal Thezárovicsnak adott igazat.

Ha az olvasó azt gondolná, hogy itt véget ért ez a szerencsétlen történet, téved. Az úriszék mint megbízott fórum 453 forint értékben készült lefoglalni a város tulajdonába tartozó földbirtokokat. A tanács kijelölt egy szőlőt, majd néhány szántóföldet, az úriszéki kiküldöttek, becsüsök és az érdekelt felek meghatalmazottjai jelenlétében határjárásokat tartottak. Ennek menetével nem terheljük írásunkat, annyit azonban jeleznénk, hogy Thezárovics rendre megtámadta a határozatokat, a becsüsök város általi megvesztegetését kiáltotta, a szőlőbirtok esetén egyenesen azt állította, hogy az tulajdonképpen nem is a városé, a többiről pedig, hogy azok „[...] még temető helynek sem jók.” Újabb pert indított, mint mondta „[...] ne hogy vaktában ki jáltzattassam”, mely pernek azonban továbbra is Órapert volt a megnevezése és a beadványok preambulumát ugyanazon tényekkel kezdte, mint 1820-ban: *Forgách Pál püspök ennek előtte...*

1834–1838 között folyt a régi-új per, a plébános nem elégedett meg a kijelölt birtokokkal, pénzbeli kiigazításokat, majd 1837-től ismét az órára tett költségek kifizetését kérte a várostól. Belényes városának 1837. március 28-án kelt válaszából az derül ki, hogy végleg megelégedte e vég nélküli eljárást: „[...] a Városnak négy vallású Lakossai lévén, azoknak pénze egy Tárba foly, és ezen Tár fizesse az Óra Pert négy százat felül baladó summával azért, mert nyolctyvan esztendőek előtt kedve volt a már meg boltaknak egy romlandó ajándékot teherül által venni, melly akkor azért volt szükséges, mivel más Óra nem volt, vagy azért, mivel Fő Tisztelendő Úrnak kedve volt egy szükségtelen Órát igazíttatni, mert éppen haszontalan azon helyen ahol van ezen Óra, s minden esetre vagy lételének meg kell szűnni, vagy pedig új Pátrónussának kell támadni, mivel a város akár miképpen értett Tulajdonába, semmi Törvénnyel bé avatkozás felett többé perelni nem akar, és nem fog, s mibelyt ezen Pernek vége szakad, el lesz határozva azon túl a Toronybeli Órának egész sorsa is... Minden esetre pedig ki nyilatkoztatja ezen Város, mi szerént nekie ezen Óra Per annyira kellemetlen, hogy a Nagy Méltóságú Deák Szertartású Püspök Eö Excellentiájához járulni kéntelen [...]”.

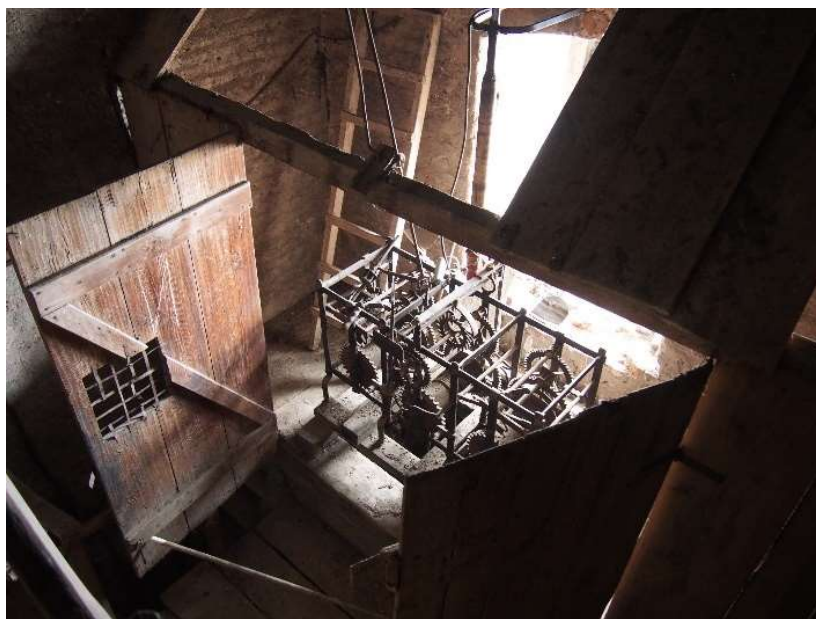
Nem állt módunkban utána eredni Belényes város Lajcsák Ferenc püspökhöz (1827–1842) írt esetleges folyamodványának, ám annak fogadtatása nem lehet kétséges, hiszen az Órapertnek immáron hangsúlyos felekezeti éle volt, s nevezett püspököt a vallási intolerancia egyik bajnokaként ismeri az egyháztörténet. A forrásaink szerint a reformátusokat zsigerből lenéző Thezárovics János belényesi plébános 1838. február 26-án hunyt el, vélhetően az elhúzódó perben résztvevő rátarti, nyakas kálvinista tanácsosok megkönynyebbülésére. Halálával úgy tűnik a pernek is vége szakadt, legalábbis forrásaink többet nem említették azt.

A toronyóra sorsát a polgári forradalom nyomán megváltozott viszonyok kedvezőtlenül alakíthatták, utoljára 1849. augusztus 14-én hallunk róla, mikor is Medve Eduárd helyi katolikus ötvösmester próbálta javíttatni. A várossal kötött szerződést, így sejtetően még nem zárult le a tulajdonjog és a kötelezettségek körüli vita. A kontraktus alábbi passzusa szépen érzékelteti a szándékok és félelmek továbbélését: „[...] kötelezem magam, hogy azt két hét alatt helyre állítom, ezennel kötelezem magam, hogy azt nem másra, hanem egyedül a kath[olikus] templom tornyába fogom felállítani, s ha ne talán az eránt kísérletek tétetnének, hogy az óra más toronyba tétessék, azt a helybéli plébános úrral korán tudatni köteles leendek [...]”.

A belényesi reformátusok végül is templomuk tornyába 1875-ben állítottak fel órát Szentendrei Károly pankotai mesterrel. Az 550 forintos költségeket a hívek adományaiból és az e célra rendezett bál jövedelméből fedezték. Aszalai István óraszerkezete nem került birtokukba, hiszen Thezárovics János egy jegyzetében már világosan jelezte, hogy „[...] azt csak akkor remélhetik, ha azon hitre vissza térnek, melytől el szakadtak.” A fennmaradt presbiteri jegyzőkönyvekben nem leltük annak nyomát, hogy a református atyafiak ezt valaha is remélték volna.¹⁶

6–7. kép. A belényesi Magyar utca a református templommal

...és az 1875-ben felállított toronyóra.

---

¹⁶ Emődi 2018. 27.; Belényes Ref., 2. iratcsomó (kötet).

Aszalai toronyórája egyre inkább elavulttá lett. A templomtornyok szinte mindenképpen a 19. század második felében, de a 20. század fordulóján már-már törvényszerűen új óraszerkezeteket állítottak fel, ám a belényesi római katolikus plébániatemplom tornyában az oly sok és meddő vita tárgya, az 1757-ben felállított szerkezet maradt, inkább mementóként, mintsem pontos időt mutató, közérdeket szolgáló óraként. A tárgyra vonatkozó levéltári kutatásainkat követően a helyszínen megbizonyosodhattunk arról, amit korábban nem reméltünk: Aszalai István óraszerkezete lényegében ép állapotban, ma is megtekinthető a torony és a hajó fedélszéke közötti átjáróban, tehát nem eredeti helyén.

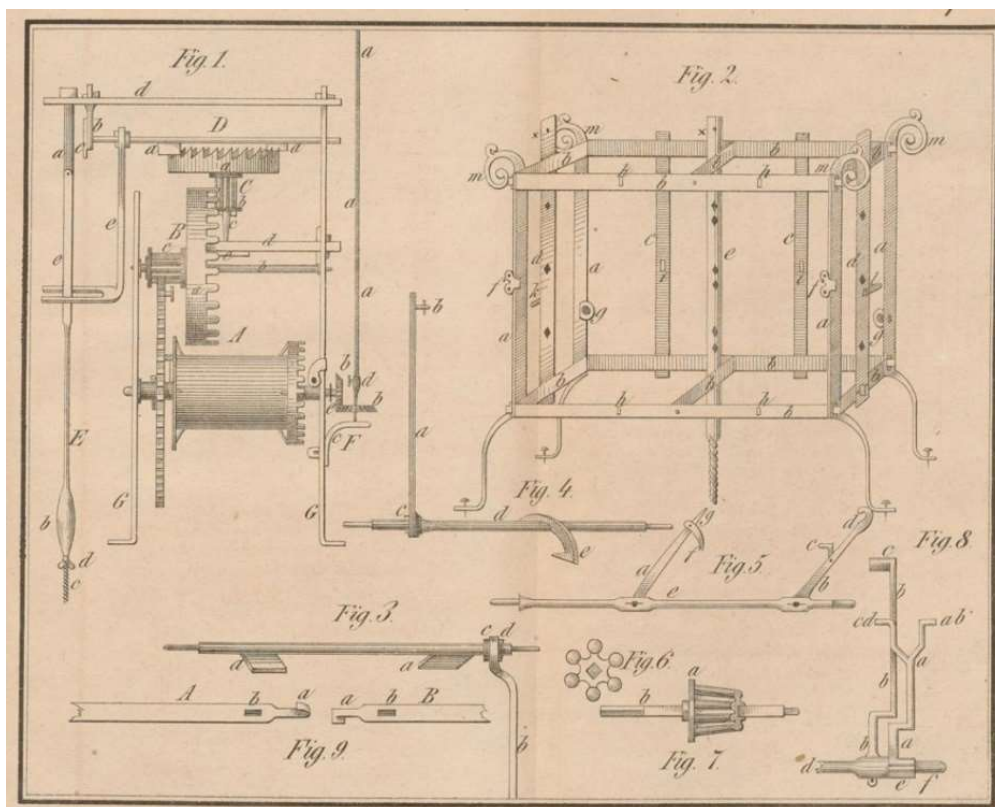

8–9. kép. Az áthelyezett szerkezet és ledeszkázott egykori állása.

10. kép. A toronyóra egykori állása alulnézetben, a súlyok és az inga ma már hiányoznak.

Vázszerkezete mívés kovácsoltvas elemekből készült, a függőleges pántvasak felső végei növényi indákat utánoznak. Szerkezeti elemei ékekkel rögzítettek. A három súly-henger (hiszen fertályos, azaz negyed és egész órákat is ütő szerkezetről van szó) és a többi tengely – a 18. század vége előtt készült régebbi példányokra jellemző módon – a váz hosszanti tengelyével párhuzamosak. A két szélfogó lapátpár ily módon a váz rövid oldalain helyezkedik el. E belényesi szerkezet különleges helyet foglal el a csekély számban fennmaradt régi, ingaszabályozós toronyórák között, hiszen Aszalai István orsójáratú (orsógátlású, *Spindelhemmung*) gátszerkezettel látta el, mely egyébként általános megoldás lehetett a század második felétől lassan teret nyerő horgonyjárat megjelenése előtt.¹⁷

11. kép. Egy 1846-ban megjelent, a toronyórák készítésével és javításával foglalkozó szakkönyv egyik mellékletén (a műszaki rajz bal oldalán) ingaszabályozós, orsógátlású óraszerkezet látható.

¹⁷ Működési elvét ld.: Seebaß 1846. Tafel II. (a kötet végén lévő mellékletek között).

12–13. kép. Az Aszalai István által készített toronyóra pántvasainak mives kivitelezése és orsójáratú gátszerkezete.

Terepmunkánk során a bihari és azzal szomszédos térségben e belényesi műtárgyon kívül egyetlen, máig fennmaradt orsójáratú szerkezetet találtunk, az egykori közép-szolnoki egyházmegye területén lévő Érszakácsi református templomának tornyában, melyet már egy 1809. évi összeírás is *romladozott* állapotúként jegyzékelt.¹⁸

14–15. kép. Érszakácsi református templomának 1760 után készült, megbomlott állapotú, ugyancsak orsógátlású óraszerkezete.

¹⁸ A szakácsi templomot és tornyát 1760-ban építették, akkor, vagy a rákövetkező évek során helyezhették el az óraszerkezetet. Debrecen földrajzi közelsége okán van annak esélye, hogy akár az Aszalai-műhelyben készült volna. A helyben meglévő parókialis levéltár sajnálatunkra nem őrzött meg ezt pontosító adatot. Az egyházközség a 19. század végéig időnként próbálta javíttatni az ósdi, gyakorta meghibásodó szerkezetet, utoljára 1899-ben. Ma már az óra számlapjai sem léteznek, helyüket bevakolták, semmi sem utal arra, hogy a torony értékes, muzeális műtárgyat őrizne. A templomépítés körülményeit ld.: Salga 1926. 106–108.

András Emődi

The History of the Oldest Surviving Tower Clock in Bihar, or the Clock Lawsuit of Belényes (today Beiuș – Romania)

The paper discusses the history of the oldest surviving church tower clock of Bihar county. Installed in 1757, the clockwork is one of the earliest products of the Aszalai workshop of Debrecen. The specialty of its history stands in the fact that it used to be the subject of a decade of controversy, even law suit, surrounding the conflicts related to its repairs and maintenance between the Roman Catholic parish and the Calvinist-dominant city administration.

Források

Levéltári és elektronikus források

Kat. Felm. I.	Első Katonai Felmérés (1763–1787). Online: https://ro.wikipedia.org/wiki/F%C8%99ier:BiborSolnocCrasna_Josephinische_Landesaufnahme_pg27-23.jpg (Utolsó letöltés: 2018. december 17.)
Műemlékek	Bihar megyei műemlékek hivatalos lajstroma. Online: https://ro.wikipedia.org/wiki/Lista_monumentelor_istorice_din_jude%C8%9Bul_Bibor (Utolsó letöltés: 2018. december 17.)
RNL	Román Nemzeti Levéltár Bihar megyei Igazgatósága, Nagyvárad
Belényes Ref.	Belényesi Református Egyházközség Levéltára (fond: 271, lsz.: 300)
Belényes R.Kat.	Belényesi Római Katolikus Plébánia Levéltára (fond: 346, lsz.: 407)
R.Kat.Püsp.	Nagyvárad Római Katolikus Püspökség Egyházmegyei Levéltára (fond: 3, lsz.: 248)

Szakirodalom

Biró 1935.	Biró József: A belényesi róm. kath. templom. In: <i>Archaeologiai Értesítő</i> 1935. Bp., (1936). 143–156.
Emődi 2015.	Emődi András: Toronyóra felállítása Szilágysomlyón 1857-ben. In: <i>Historia Scientiarum</i> 13. Kolozsvár, (2015). 3–24.
Emődi 2018.	Emődi András: Régi templomi toronyórák Biharban és környékén. Kolozsvár–Nagyvárad, 2018.
Emődi 2019.	Emődi András: Tébi János nagyvárad lakatosmester toronyórái. In: <i>Isis. Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek</i> 19. 2019 (megjelenés előtt)
Györffy 1986.	Györffy István: A Fekete-Körös völgyi magyarság. Bp., 1986.
MTH	Magyarország történeti helységnévtára. Bihar megye és a Hajdúság (1773–1808). Szerk.: Major Zoltán, Radics Kálmán, Szasztkóné Sin Aranka. Bp., 1990.

- Salga 1926. Salga Zoltán: Az érszakácsii református egyházközség története. In: Szilágysági Református Naptár 1926. Zilah, 1926. 104–122.
- Schematismus... A nagyváradi római és görög katolikus püspökségek 19. századi névtárai (Schematismus venerabilis cleri ... Magno-Varadinensis ... pro anno ...)
- Seebaß 1846. Louis Alexander Seebaß: Praktische Anweisung zur Behandlung und Reparatur der Thurmuhren. Quedlinburg und Leipzig, 1846. Tafel II. (Online: www.e-rara.ch)
- Sipos 1883. Sipos Imre (vállaji): A belényesi ev. reform. egyház története. Nagyvárád, 1883.
- Takács 1991. Takács József: Toronyórákészítők és -kezelők Debrecenben 1770–1830. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XVIII. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, (1991). 37–50.